

Ulla Puro

SIVISTYKSEN TAVOITTEENA KRIITTINEN TIETOISUUS

Sivistys on läpikotaisin myönteinen sana: kasvua, kehitystä, viisautta, totuutta, innostumista, arvostamista, kunnioitusta, rohkaisua, kannustamista, vapautta ja kriittisyyttä. Sana kytkeytyy kulttuuriin, koulutukseen ja oppimiseen, siis hengen viljelyyn. Sivistys on käsitteenä ja sisällöltään vanha; sen juuret yltävät antiikin ajattelijoihin saakka (mm. **Aristoteles, Platon, Sokrates**). Sivistystyö on myös työväenliikkeen toiminnan ydintä.

Jokaisella ihmisellä on synnynnäinen sivistyksen jano, tarve tietää ja osata enemmän. Sivistysoppineet määrittelevät sivistymisen tarkoituksen monin eri tavoin: tarkoituksena on muuttaa maailma paremmaksi paikaksi elää (**Freire**), tarkoituksena on edistää ihmisten sopeutumista maailman ja tiedon nopeisiin muutoksiin (markkinat), tarkoituksena on välittää viisautta hyvän ideasta (Platon), tarkoituksena on ihmisten innostaminen rakentamaan itse käsityksiään maailmasta (konstruktivistit). Kyseessä on ajattelun kehittyminen, minkä tuloksena ihminen tulee aiempaa enemmän itsenäiseksi ihmiseksi.

Ihmisen tietoisuus – niin lapsen kuin aikuisenkin – on tietty taso, jolle ympärillä olevat käsitykset ja tapahtumat heijastuvat siten, että jokainen voi muodostaa niistä oman tietoisuutensa, oman skeemansa. Ryhmän tietoisuus on yhteistä tietämistä, tietoisuuksien vuoropuhelua, missä yksilön psyyke sosiaalistuu ja älyllistyy. Ymmärrys syntyy dialogisessa keskustelussa vuoropuheluna, jota siihen osallistuvat pitävät päteväinä. Kyseessä on ainutkertainen luova tapahtuma, joka saa alkunsa ja kehittyy ihmisten kanssakäymisessä.

Oikeus sivistykseen on ihmisten perusoikeuksia. Jokaiselle opinhaluiselle pitäisi tarjoutua mahdollisuus oppimiseen kaikissa elämänsä vaiheissa. Koulutusjärjestelmän pitäisi saattaa erilaiset ihmiset yhteen, jotta he voisivat tutustua oman piirinsä ulkopuoleltakin tuleviin ihmisiin ja heidän tapaansa ajatella. Viime päivinä esitettyjä suomenruotsalaisten pyrkimyksiä omiin kouluihinsa ja maahanmuuttajien eristämistä omiinsa onkin vaikea perustella sivistyksen kriteerein. Monenlaiset erilaiset ihmiset, heidän taitonsa, tapansa ja ajatuksensa innostavat oppimiseen, toimivat malleina toisilleen ja siten edesauttavat toistensa oppimista.

Kriittisyys on ajattelun taitoa

Kriittisyys tarkoittaa yksilön taitoa ajatella analyyttisesti ja arvioiden. Se on myös ryhmän ja yhteisön tuloksekkaan toiminnan ehto. Kriittisyys on kykyä arvioida toiminnan taustalla olevia oletuksia. Kriitikko tutkii, minkä puolella itse on, kenen joukoissa muut seisovat, minkä puolesta puhuvat. Kriittinen ihminen ei vastusta. Hän erittelee ja perustelee ja on jotakin mieltä.

Analysoija harjaantuu kriittiseen ajatteluun tekemällä johtopäätelmiä ja yhteenvetoja, vertaamalla asioita toisiinsa, etsimällä vastakohtia, hajottamalla osiin ja kokoamalla uudelleen, etsimällä ytimen, kyseenalaistamalla, tiivistämällä, selittämällä omin sanoin, kirjoittamalla lauseiksi, perustelemalla, antamalla palautetta, tunnustusta ja kiitosta.

”Määrittele ensin käsitteesi, jos aiot keskustella kanssani” kerrotaan lasten alkaneen filosofian kurssinsa. Ensimmäinen on tiedettävä, mitä sanat tarkoittavat. Sitten voidaan alkaa vakava keskustelu eli käsittäminen.

Kriittisen ajattelun taidot kehittyvät parhaiten perustelevassa ja perusteluita etsivässä keskustelussa, dialogisen vuoropuhelun, ongelmanratkonnan ja vapauden ilmapiirissä. Tietoyhteiskunnan laajentuessa ja tiedon ja taitojen määrä- ja laatuvaatimusten kasvaessa ihmiset tarvitsevat enenevästi uskallusta kysyä, ihmetellä ja pohtia maailman menoa. Aiempi osaaminen on saattanut vanheta ja tiedot tulleet epämuodikkaiksi. Tulee tarve rikkoa rajansa ja uudistaa omaa ja yhteistä ajattelua.

Kriittisessä prosessissa jokainen puhuu omalla äänellään, uskaltaa olla omaa mieltä ja ilmaista ajatuksensa, ei mene toisten selän taakse piiloon, ei ammu puslista ja ottaa eettisen vastuun omasta toiminnastaan. Kriittinen ajattelija osaa myös kuunnella vaanimatta puutteita ja virheitä.

Tunnustus kehittää itsearvostusta

Monet 60-70-lukulaiset saivat herätteitä omiin sivistyspoliittisiin väittelyihinsä muiden muassa **Ivan Illichin** (Kouluttomaan yhteiskuntaan), Paulo Freiren (Sorrettujen pedagogiikka) ja **A.S. Neilin** (Summerhill) teoksista. Haluttiin vapautua ulkoisista pakoista ja ylhäältä johdetusta koulutusjärjestelmästä. Vapaan kasvatuksen ja itsenäisen ihmisen kasvun idea oli monien keskustelujen kiehtovia lempiaiheita.

Myöhemmin tulivat uudet kirjat, toiset teoriat ja muuttuneet keskustelukumppanitkin viemään ajatuksia eteenpäin. Ajatusketjussa säilyi kuitenkin aina itsenäisen, itseensä luottavan ja vapaan ihmisen ihanne. Uusista opeista oli valittava olennaiset viestit. Taito valita on myös sivistyksen ydintä. Koululaisten Kevätpörriäinen-lehdessä eräs koulupoika julkaisi oman koulupoliittisen mietelmänsä osuvasti: ” Koulun on ihan tyhmää, mutta kyllä sen kestää, kun ymmärtää, miten hyvää se minulle tekee.”

”Lapsi varttuu asioita täynnä olevassa maailmassa sellaisten ihmisten keskuudessa, jotka toimivat taitojen ja arvojen mallina. Hän tapaa ikätovereitaan, jotka innostavat häntä väittelemään, kilpailemaan, olemaan yhteistyössä ja ymmärtämään, ja jos lapsella on onnea, hän saa arvostelua sellaisen kokeneen ja vanhemman henkilön taholta, joka todella välittää hänestä.” (Illich) Nenä päivässä -tv-ohjelmassa kuvattu kehitysmaiden lasten koulupäivä näytti mallin siitä, miten lapset antoivat aplodein toisilleen tunnustusta ja mahdollisuuden olla ylpeitä osaamisestaan.

Tunnustus on elintärkeä minän rakentumisen väline, hyväksytyksi tuleminen osoitin ja jatkuvan innostuksen lähde. Vastavuoroinen työn arvostaminen luo yhteisöön vahvan solidaarisuuden tunteen. Erään tutkijan ja omienkin kokemusten mukaan erityisen tärkeää on, että oma, ns. arvoyhteisö antaa tunnustuksen, ja vielä: erityisen vaikuttavaa on julkinen tunnustus. Se kehittää itsearvostusta. Ihminen alkaa pitää itseään ”jonkin arvoisena”. Sama tutkija korostaa vielä, että pahinta on yhteisöllisen arvostuksen kieltäminen, loukkaukset ihmisen arvokkuutta ja kunniaa kohtaan. Sivistynyt yhteisö ei panettele, mustamaalaa, juoruile eikä kiusaa.

Kohti kannustamisen kulttuuria

Teologian tohtori **Liisa Björklund** tutki tuoreessa väitöstyössään Kannustaminen ja moraali (2008) kannustamisen käsitteen sisältöä. Hän toteaa, että arviointi on arvokkain älyllisistä toiminnoista: siinä määritellään asioiden ansiokkuutta ja arvoa päämääränä hyvä elämä. ”Hyvän elämän ainesosia ovat riittävä perusturva elämän eri vaiheissa ja mahdollisuudet kehittää kykyjään siinä yhteisössä, jossa ihminen elää. ”Tulevaisuudessa

kannustamisen saattavat ratkaista ei-aineelliset, henkiset ja kulttuuriset tekijät..” Nyt tarvitaan keskustelua kannustamisen päämääristä. ” Mahdollisimman oikeudenmukainen kannustinrakenne on se, mikä kannustaa rehellisyyden, ahkeruuden ja toisiin luottamisen kulttuuriin.”

Monien koulutustilaisuuksien kannustaviksi päätössanoiksi ja matkaeväiksi vuosien varrella on jäänyt piispa **Desmond Tutun** ajatelma: *Teille on tuttua / miten me kaikki puhkeamme kukkaan / sellaisen ihmisen lähellä, / joka näkee meissä olevan hyvän / ja osaa houkuttaa esiin parhaan meistä. / Ja tiedämme, / miten me kaikki kuihdumme / sellaisen ihmisen lähellä, /joka koko ajan löytää meistä vikoja.*

Kirjoittaja Ulla Puro on Työväen Akatemian ja Työväen Sivistysliiton kouluttaja, emerita